ePublishing

ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
EKT
NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

The Greek Review of Social Research

Vol 103 (2000)

103 Γ'

Ζήσης Παπαδημητρίου, 2000, Ο ευρωπαϊκός ρατσισμός. Εισαγωγή στο φυλετικό μίσος: Ιστορική, κοινωνιολογική και πολιτική μελέτη

Θεόδωρος Π. Οικονόμου

doi: 10.12681/grsr.159

Copyright © 2015, Θεόδωρος Π. Οικονόμου

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0.

To cite this article:

Οικονόμου Θ. Π. (2015). Ζήσης Παπαδημητρίου, 2000, Ο ευρωπαϊκός ρατσισμός. Εισαγωγή στο φυλετικό μίσος: Ιστορική, κοινωνιολογική και πολιτική μελέτη. *The Greek Review of Social Research*, *103*, 170–174. https://doi.org/10.12681/grsr.159

https://epublishing.ekt.gr | **e-Publisher:** EKT | **Downloaded at:** 29/03/2024 11:15:47

Επιθ. Κοιν. Ερευνών, 103, Γ' 2000, 170-174

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΥ

από τον Θεόδωρο Π. Οικονόμου

Ζήσης Παπαδημητρίου, 2000, *Ο ευρωπαϊκός ρατσισμός. Εισαγωγή στο φυλετικό μίσος: Ιστορική, κοινωνιολογική και πολιτική μελέτη*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.

Εισαγωγικά

Αντιστρόφως ανάλογος προς την πληθωρική συζήτηση για φαινόμενα ρατσισμού στην αγγλοσαξονική, γαλλική και γερμανική βιβλιογραφία είναι ο εγχώριος ελληνικός διάλογος περί ρατσισμού που, εκτός ελάχιστων εξαιρέσεων, είναι «κατά κύριο λόγο δημοσιογραφικού χαρακτήρα και ως εκ τούτου στερημένος επιστημονικής αξίας».

Η έκπληξή μας για την απουσία συστηματικής εμπειρικής έρευνας του ρατσισμού και ανάλογης αντιρατσιστικής ελληνικής βιβλιογραφίας είναι διπλή, γιατί υπάρχουν δύο σοβαρότατοι λόγοι που θα δικαιολογούσαν τα ακριβώς αντίθετα. Από τη μια πλευρά είναι το ιστορικό φαινόμενο της παγκόσμιας ελληνικής διασποράς, όπου είτε σαν άποικοι είτε σαν πάροικοι οι Έλληνες αντιμετωπίστηκαν αρνητικά ή θετικά, σαν ξένοι και σαν άλλοι, ενώ από την άλλη πλευρά έχουμε την τελευταία δεκαετία και το φαινόμενο της συστηματικής μετανάστευσης προς την Ελλάδα μεγάλου αριθμού παλιννοστούντων, προσφύγων και παροίκων, που λύνουν έτσι ορισμένα προβλήματά τους, ενώ ταυτόχρονα αντιμετωπίζουν ποικίλες δυσκολίες, μια από τις οποίες είναι και ο ρατσισμός.

Η πρώτη μεγάλη συμβολή του Ζήση Παπαδημητρίου με το έργο του *Ευρωπαϊκός ρατσισμός* είναι το ότι καλύπτει αυτό το δυσεξήγητο κενό της ελληνικής βιβλιογραφίας, που δεν επηρεάσθηκε ούτε από το ευρωπαϊκό έτος εναντίον του ρατσισμού. Έτσι, με το βιβλίο αυτό, παρέχεται το θεωρητικό τουλάχιστον πλαίσιο για εμπειρική έρευνα πολλαπλών περιπτώσεων υπαρκτού ρατσισμού, που παρουσιάζεται είτε τελείως σαν ταμπού είτε προκλητικά αποδυναμωμένος στα πλαίσια ειδικών αναλύσεων που σχετικοποιούν το φαινόμενο σαν αποτέλεσμα κάποιας ελληνικής ιδιαιτερότητας.

Τέλος, η πολύ θετική υποδοχή του βιβλίου, τους πρώτους μήνες της κυκλοφορίας του, από το ελληνικό βιβλιόφιλο κοινό επιβεβαίωσε ταυτόχρονα τόσο το ενδιαφέρον των αναγνωστών για ένα υπαρκτό (;) φαινόμενο που τους απασχολεί όσο και το μεγάλο βιβλιογραφικό κενό που υπάρχει στον τομέα αυτόν με ελάχιστες εξαιρέσεις.

Περιεχόμενα

Το συγκεκριμένο βιβλίο μπορεί να χωριστεί σε οκτώ εννοιολογικές ενότητες:

1. Στην πρώτη ενότητα (σ. 23-52) αναλύονται οι «βασικές έννοιες» της «φυλής» και του ρατσισμού, ενώ επισημαίνεται ο ιδεολογικός χαρακτήρας του σύγχρονου ευρωαμερικάνικου ρατσισμού καθώς και η συνειδητή μετατροπή του από «εργαλείο ανθρωπολογικής ταξινόμησης» σε «κριτήριο φυλετικής κατηγοριοποίησης» ανθρώπων.

2. Η δεύτερη ενότητα (σ. 53-91) περιλαμβάνει την «προϊστορία του ρατσισμού» με αναφορές στους «μιαρούς» του ινδικού συστήματος της κάστας, στο σύνδρομο της πολιτιστικής υπεροχής των αρχαίων Ελλήνων απέναντι σε κάθε είδος «βαρβάρων», στον θρησκευτικό και πολιτικό αντιιουδαισμό στους αιώνες και στην εικόνα των μαύρων στην αρχαιότητα και το μεσαίωνα, αποκαλύπτοντας πως ο βιολογικός ρατσισμός ήταν άγνωστος και στις δύο αυτές εποχές.

3. Η «γένεση του ευρωπαϊκού ρατσισμού» απασχολεί την τρίτη ενότητα (σ. 93-134) του βιβλίου, όπου η εμφάνιση της φυλετικής ιδέας συνδέεται πρώτα με την αποικιοκρατία και την ανακάλυψη του Νέου Κόσμου από τους Ευρωπαίους, συνδέεται μετά με την επίκαιρη τότε έννοια του έθνους, ενώ τέλος συνδέεται με την έννοια του ευρωπαϊκού πολιτισμού και της ανερχόμενης αστικής ελίτ της εποχής.

4. Οι βασικότερες φυλετικές θεωρίες παρουσιάζονται στην τέταρτη ενότητα (σ. 135-257), ξεκινώντας από τα μέσα του 19ου αιώνα και καταλήγοντας στην εποχή της ήττας του ναζισμού. Ακόλουθα παρουσιάζονται ο κοινωνικός δαρβινισμός, η ευγονική και φυλετική υγιεινή, ο αντινεγρισμός, ο αντισημιτισμός και τελικά η σχέση μεταξύ ρατσισμού και εθνικισμού, «καθώς ο βιολογικός ρατσισμός σήμερα προσλαμβάνει συχνά τη μορφή του επιθετικού εθνικισμού».

5. Στον «επιστημονικό» ρατσισμό της μεταπολεμικής εποχής αναφέρεται η πέμπτη ενότητα του βιβλίου (σ. 259-284) όπου εξετάζονται αναλυτικότερα: ο γενετικός καθορισμός της ευφυΐας, η συζήτηση γύρω από το δείκτη και τα τεστ νοημοσύνης, το ενδιαφέρον σχετικά με τον κλάδο της κοινωνιοβιολογίας καθώς και την πολιτική διάσταση του βιολογικού ντετερμινισμού.

6. Μια έκτη ενότητα αποτελεί το κομμάτι που αναφέρεται διεξοδικά –αν και σαν επίμετρο– στη θεωρία του πολιτιστικού ή «διαφοριστικού» ρατσισμού (σ. 289-298), όπως αυτή εκφράζεται από τη «Νέα Δεξιά» της Γαλλίας τις τελευταίες τρεις δεκαετίες του 20ού αιώνα. Η συμβουλή αυτής της Νέας Δεξιάς είναι: «για να αποφύγει τον πολιτιστικό θάνατο», η Ευρώπη θα πρέπει να ανατρέψει εκ βάθρων τον «εβραιο-χριστιανικό πολιτισμό της ενοχής» και να αντικαταστήσει την ισχύουσα «ηθική των δούλων» με μια νέα αριστοκρατική και παγανιστική ηθική που θα εξυμνεί «την αγιοσύνη του Κόσμου, την ομορφιά, το σώμα, τη δύναμη και την υγεία...».

7. Στην έβδομη ενότητα τίθεται το όχι και τόσο ρητορικό ερώτημα αν

«υπάρχει ρατσισμός στην Ελλάδα» (σ. 298-309). Αναφέρονται ρατσιστικές εμπειρίες τσιγγάνων, έγχρωμων, θρησκευτικών μειονοτήτων, οικονομικών και πολιτικών προσφύγων, Αλβανών και Φιλιππινέζων γυναικών στη χώρα μας. Ο συγγραφέας καταλήγει πως αν και «ο κίνδυνος ρατσιστικοποίησης της ελληνικής κοινωνίας στο εγγύς μέλλον είναι υπαρκτός, αν δεν ληφθούν τα απαραίτητα μέτρα»... «μέχρι στιγμής ο ρατσισμός δεν φαίνεται να απειλεί την ελληνική κοινωνία, καθότι στερείται ακόμη ιδεολογικής βάσης».

8. Η όγδοη ενότητα, που χαρακτηρίζεται και ως παράρτημα (σ. 311-328), παρουσιάζει αλφαβητικά και εγκυκλοπαιδικά τις οργανώσεις και τα κόμματα της Άκρας Δεξιάς στις δέκα πέντε χώρες-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπου υπάρχει υποψία για καλλιέργεια και διάχυση ρατσιστικής ιδεολογίας μεταξύ των μελών τους.

Συμβολή

Η αντιμετώπιση της σύγχυσης που προκαλείται σήμερα από την πληθωριστική χρήση των λέξεων «ρατσισμός» και «ρατσιστής» για πολλές περιπτώσεις αρνητικής συμπεριφοράς, χωρίς ιδιαίτερη διάκριση και αποσαφήνιση, είναι η μεγαλύτερη συμβολή αυτού του βιβλίου στη συζήτηση για το θέμα αυτό.

Πολλές είναι οι συγγενείς, παράλληλες και συμπληρωματικές έννοιες στο ρατσισμό που παρουσιάζονται, διευκρινίζονται και αναλύονται στο βιβλίο, όπως στερεότυπα και προκαταλήψεις, ξενοφοβία και δυσανεξία, εχθρικότητα και μισαλλοδοξία, διακρίσεις και φυλετισμός, διαφορετικότητα και πολυπολιτισμικότητα, αποκλεισμός και στιγματισμός, αντισημιτισμός και αντινεγρισμός, πατριωτισμός και εθνικισμός, αυταρχισμός και φασισμός, αποικιοκρατία και ιμπεριαλισμός. Οι έννοιες, αν και αλληλεπικαλυπτόμενες, συζητούνται αποτελεσματικά στο κείμενο.

Μια άλλη μεγάλη συμβολή του συγγραφέα είναι η αμφισβήτηση του υπεραπλουστευμένου σκεπτικού ερμηνείας των αιτίων του σύγχρονου νεορατσισμού που συνήθως εξαντλούνται σε οικονομίστικες επιχειρηματολογίες των μέσων μαζικής επικοινωνίας με αναφορές κυρίως στην οικονομική κρίση και ειδικότερα στην ανεργία που πλήττει τον τελευταίο καιρό την Ευρωπαϊκή Ένωση. Κατά τη γνώμη του συγγραφέα, «η ανεργία είναι μάλλον η αφορμή και όχι η γενεσιουργός αιτία του ρατσισμού, οι καταβολές του οποίου θα πρέπει να αναζητηθούν πρωτίστως στο αποικιοκρατικό παρελθόν της Ευρώπης, το οποίο ως φαίνεται επηρεάζει ακόμα έντονα τόσο την κοσμοαντίληψη όσο και τις συνειδήσεις πολλών ανθρώπων», με αποτέλεσμα τη ρατσιστική τους στάση απέναντι στους κάθε είδους μετανάστες της σύγχρονης καθημερινότητας.

Κριτική

Γνωρίζουμε από την ιστορία ότι στο παρελθόν και προοδευτικά χαρακτηρισμένα καθεστώτα δεν είχαν καταφέρει να ξεφύγουν από την παγίδα του ρατσισμού και αντισημιτισμού, όπως οι περιπτώσεις της τέως Ανατολικής Γερμανίας και της Σοβιετικής Ένωσης.

Παράλληλα, από την καθημερινή ζωή μας γνωρίζουμε ότι το φαινόμενο του ρατσισμού συναντιέται –δυστυχώς– ακόμα και σε πολιτικές ομάδες και σε ομάδες πίστης που θεωρητικά είναι αντίθετες με οποιοδήποτε ρατσιστικό ιδεολόγημα.

Και οι ιστορικές καθώς και οι καθημερινές εμπειρίες ρατσισμού που βρίσκουμε και επιστημονικά τεκμηριωμένες μας στερούν το δικαίωμα να ισχυριστούμε ότι τα ρατσιστικά ιδεολογήματα είναι μονοπώλιο μόνο ακροδεξιών σχηματισμών, τη στιγμή που η γνωστή πολυσυλλεκτικότητα μαζικών κομμάτων και λατρευτικών κοινοτήτων επιβάλλει σε αυτά την ανοχή ακόμη και απέναντι σε ομάδες με ρατσιστικές τάσεις.

Έτσι, στην επόμενη έκδοση, που όπως φαίνεται δεν θα αργήσει λόγω της εκδοτικής επιτυχίας του βιβλίου, ίσως θα ήταν σκόπιμο να δοθεί μεγαλύτερη σημασία και σε αυτόν τον τομέα, έτσι ώστε αντικειμενικοποιώντας το θέμα να είναι αποτεσματικότερη και κάθε αντιρατσιστική προσπάθεια.

Συμπερασματικά

Το βιβλίο είναι πυκνογραμμένο σαν καταστάλαγμα μακροχρόνιας έρευνας του συγγραφέα, με λειτουργική εγκυκλοπαιδική δομή, που επιβάλλει την πολλαπλή ανάγνωση του κειμένου, όταν δεν διαβάζεται μια φορά, σαν ιστορικό έργο ή ακόμη και σαν «αστυνομικό μυθιστόρημα».

Είναι τολμηρό, γιατί ο συγγραφέας έχει το θάρρος να καταπιαστεί με ένα θέμα σχεδόν απαγορευτικό στην Ελλάδα, λόγω της πλατιά ακόμα αποδεκτής προκατάληψης ότι «δεν υπάρχει ρατσισμός στον τόπο αυτόν», και αυτό τη στιγμή που ούτε τα ρομαντικά χρόνια της νιότης διανύει πια, αλλά ακόμη ούτε εκείνα της ασφαλούς «επαναστατικότητας» των συνταξιούχων.

Θετικότατο σημείο του βιβλίου είναι η πολύ ενημερωμένη ειδική ελληνική βιβλιογραφία, σε συνδυασμό με πλούσια ξενόγλωσση –κυρίως γερμανική–, όπου εκπλήσσει θετικά και η αναφορά των εκδοτικών οίκων, κάτι που δυστυχώς παραμένει πρωτόγνωρο για τα «ημέτερα συγγραφικά ήθη και έθιμα».

Είναι μια πολύ προσεγμένη έκδοση των Ελληνικών Γραμμάτων, καλαίσθητη, με ευανάγνωστη γραμματοσειρά, με περιθώρια για σημειώσεις, σε καλό χαρτί, με εντυπωσιακό εξώφυλλο και παρόλ' αυτά σε λογική τιμή.

Το βιβλίο απευθύνεται στο γενικά ευαισθητοποιημένο κοινό και έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για δημοσκόπους, για ερευνητές κοινής γνώμης, για μαθητές και φοιτητές, για δημοσιογράφους, για κάθε είδους δημόσιους λειτουργούς και υπαλλήλους, για τους εκπαιδευτικούς όλων των βαθμίδων, καθώς και για όλες τις εθνοπολιτισμικές ομάδες ανθρώπων, που λόγω της ιδιαιτερότητάς τους έρχονται αντιμέτωπες με διάφορες μορφές ρατσισμού.

Τελικά, το βιβλίο δεν είναι μόνο στενά επιστημονικού χαρακτήρα, αλλά χρήσιμο και για την αντιρατσιστική εκπαίδευση καθώς και για την υποστήριξη κάθε είδους θυμάτων ρατσιστικής συμπεριφοράς.

Προεκτάσεις

Κλείνοντας τις σκέψεις μας γι' αυτό το πιο πρόσφατο έργο που γράφτηκε στη Θεσσαλονίκη για το ρατσισμό, είναι αναπόφευκτο να μην αναφερθούμε στην παρατήρηση ότι στην πόλη αυτή της βόρειας Ελλάδας και των νοτίων Βαλκανίων, των μεταναστών και των παλιννοστούντων, των προσφύγων και των παροίκων, του Συμβουλίου Απόδημου Ελληνισμού και του Κέντρου Μελέτης και Ανάπτυξης του Ελληνικού Πολιτισμού της Μαύρης Θάλασσας, του Πανεπιστημίου Μακεδονίας και του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης έχει στηθεί στην πραγματικότητα ένα διεπιστημονικό εργαστήρι ανθρωπολόγων, ιστορικών, κοινωνιολόγων, κοινωνικών λειτουργών, νομικών, οικονομολόγων, πολιτολόγων, φιλολόγων, ψυχιάτρων, ψυχολόγων, που αντικείμενό τους έχουν τον «άλλο», τον «ξένο», τον «μετανάστη», τον «απόδημο».

Θέματα που συναντάμε, μεταξύ άλλων, είναι: η διαπολιτισμική εκπαίδευση, τα ανθρώπινα δικαιώματα, η πολιτιστική ταυτότητα, η μισαλλοδοξία, η αντιρατσιστική εκπαίδευση, η εθνοπολιτισμική επιχειρηματικότητα, οι κοινότητες πολυπολιτισμικών πόλεων, οι αποδιοπομπαίοι τράγοι, ο «άλλος» στη λογοτεχνία, η μειονοτική έννοια, οι απόδημοι Έλληνες μετανάστες εργασίας, οι κοινότητες της παγκόσμιας ελληνικής διασποράς, η εκλογική συμπεριφορά μειονοτήτων, «κινδυνική» παλλινοστούντων και μεταναστών, ελληνική γλώσσα για αλλόφωνους, ο καθημερινός ρατσιστικός λόγος και οι εθνοτικοί θεσμοί στη διασπορά.

Αυτή η «Σχολή της Κοινωνικής Μελέτης του Άλλου στη Θεσσαλονίκη» φαίνεται εκ των πραγμάτων να είναι υπαρκτή, αν και ακόμη αθέσμιτη, προσπαθώντας να ξεπεράσει αποτελεσματικά το μοναδικό αρνητικό κοινό σημείο μεταξύ όλων των συμβαλλόμενων ανθρώπων και φορέων, δηλαδή τις πρώτες δυσκολίες δημιουργικής συνεργασίας όλων χάρη του κοινού στόχου, που είναι η καλύτερη κατανόηση του Άλλου και η βελτίωση της θέσης του στη σύγχρονη κοινωνία.

Θεόδωρος Π. Οικονόμου
Επίκουρος Καθηγητής
Κοινωνιολογίας
στο Τμήμα Οικονομικών
Επιστημών
του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου
Θεσσαλονίκης